

HET WOORD VAN DE WEEK

18 januari 1959

VERSCHIJNT WEKELIJKS

12e jaargang nr. 3

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

- 25 Januari — V.A.R.A. 9.45 — P. N. Kruyswijk. „Door eenzaamheid verbonden”.
1 Februari — V.A.R.A. 9.45 — Dr. J. P. van Praag. Grote en kleine hersenen.
8 Februari — V.A.R.A. 9.45 — Prof. Dr. D. Loenen. Artsen en rechterseed.
Levende Griekse cultuurmonumenten.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25.

De enkeling en de massa

Vreemdelingen die naar Nederland komen, verwonderen zich bijna allemaal over ons verkeer. Niet over de toenemende stroom van auto's, want daarin zijn ze ons meestal wel de baas. Maar over de duizenden fietsen. Als het zelf automobilisten zijn, vinden ze fietsers nog erger dan voetgangers. Ze zijn immers nog beweeglijker en bevinden zich bovendien meer op de rijweg. Er is inderdaad, ook voor geboren en getogen Nederlanders, iets merkwaardigs en indrukwekkends in de massale rijen fietsers, die men op spitsuren kan aantreffen bij een kruispunt van twee drukke wegen. Ga 's avonds om half zes eens voor de aardigheid staan bij de Munt in Amsterdam: daar en dan, met deze compacte massa van wachtende of zich haastende fietsers, wordt de verbijstering van de buitenlandse bezoekers wel begrijpelijk.

Maar terwijl ik dit zeg, hoor ik een onuitgesproken interruptie van mijn sociologische vrienden. Die fietsers vormen geen massa, zeggen ze, die fietsers zijn een menigte. Het verschil tussen een „massa” en een „menigte” is immers, dat de massa bijeenhoort door gelijke omstandigheden, gelijke opvattingen, een gelijke wilgerichtheid, een gelijke geestesgesteldheid, terwijl een menigte bestaat uit mensen die door geheel toevallige factoren op een bepaalde plek zijn samengekomen. Die fietsers vertrekken van heel verschillende punten, ze gaan ook naar geheel verschillende punten, en het is, van henzelf uit gezien, puur toeval dat ze nu net omstreeks hetzelfde uur allemaal voorbij de Munt moeten. Ik debateer niet graag met deskundigen, vooral niet als ze zich eigenlijk blijken te bewegen op het terrein van de taalkunde, die nu eenmaal min of meer *mijn* deskunde is. Ik vertel veel liever een verhaaltje. En het is nog een écht verhaaltje ook.

In Groningen viert men als hoogtepunt van het jaar de „achtentwintigste”. Bijna drie eeuwen terug, om precies te zijn: in 1672, werd de goede oude stad belegerd door de ietwat krijgshaftige bisschop van Munster, die dan ook de passende bijnaam heeft gekregen van Bommen-Berend. Maar hij nam de stad niet in, zijn aanval werd afgeslagen. Ofschoon er sindsdien al heel wat gebeurd is, een franse tijd en een duitse tijd bijvoorbeeld, viert Groningen het heuglijke feit van z'n toenmalig ontzet ieder jaar op 28 augustus met een karakteristiek feest, dat z'n hoogtepunt en (althans officiële) eindpunt vindt in het vuurwerk 's avonds op de Grote Markt. Ik bewaar daar de allerbeste herinneringen aan. Behalve dan die ene keer.

Ik was nog jong, hoogstens een jaar of tien, misschien maar zes of zeven, toen er tijdens dat vuurwerk een hevige onweer losbarstte, gepaard met een complete wolkbreuk. Aanvankelijk was het onweersgerommel vrijwel opgegaan in het oorverdovende knallen, sissen, ploffen en gieren van de vertoning, benevens de langgerekte ooo's van het veel-duizendkoppige, bewonderende publiek. Maar toen de regen begon en onmiddellijk bij volle bakken uit de hemel viel, werd de zaak ernstig. Paraplu's hielpen niet, want na een ogenblik stond het water tussen de ontelbare voeten schoenenhoog. Men liep niet meer, men moest waden. Iedereen trachte weg te komen van de markt, één der straten in, waar het overigens niet minder hard regende. Er was geen sprake van, dat men zijn eigen straat kon kiezen: iedereen drong iedereen, en stellig hebben de meeste mensen die avond een zo grote omweg moeten maken, dat ze de stortbui even goed op de markt hadden kunnen ondergaan. Maar die keuze behoorde niet tot de werkelijke mogelijkheden. Was het lijfelijk al moeilijk iets anders te doen dan de anderen, geestelijk was het eveneens uitgesloten. Zonder te mogen spreken van een paniek — want daarvoor zou bij de flegmatische Groningers nog heel wat méér nodig wezen dan alleen maar een wolkbreuk — was er toch bij allen een gelijk gevoel van opwinding, van schrik. De enkeling reageerde niet meer zoals hijzelf goed en nuttig achtte, maar impulsief en als deel van een groep. Hij handelde zonder na te denken, hij volgde blindelings het voorbeeld na van anderen die ook handelden zonder na te denken; enzovoort. Behalve bij de hoeken van iedere straat. Daar wat het uiteraard even verstandig als vanzelfsprekend, dat men de naaste weg insloeg. Onbetwistbaar heeft heel het massale gedrag op die natte avond iets gehad van een natuurverschijnsel.

Het is duidelijk dat men geen vuurwerk en geen wolkbreuk nodig heeft om soortgelijke toestanden te zien ontstaan. Men vindt ze overal waar grote mensengroepen onderworpen zijn aan overmachtige omstandigheden. Men vindt ze dus in de befaamde sociale revoluties uit de negentiende-eeuwse geschiedenis, ja al van 1789 af: in 1830, in 1848, in 1871, en natuurlijk ook in 1917 en de winter van 1918—1919. Men vindt ze eveneens in de omstandigheden van de oorlog, bijvoorbeeld dus bij de legers van Napoleon, in de legers van Hindenburg en Foch, in die van Hitler of van Eisenhower. Iedere oorlogsroman brengt van die collectieve ervaringen het hernieuwde bewijs. En men vindt ze tenslotte ook, maar toch iets minder duidelijk aantoonbaar, in iedere tijd van economische crisis, als tienduizenden, honderdduizenden, ja miljoenen mensen zich in gelijke onhoudbare omstandigheden bevinden, en daarop uiteraard met hun primaire levensdrift reageren.

Maar — zo zal men met enig recht zeggen — is er niet altijd, ook in perioden van welvaart, ook bij mensen met een grote behoefte aan redelijk overleg, een soort wetmatigheid, die men kan aflezen uit de statistische cijfers van allerlei aard? Is het niet duidelijk, dat er verband bestaat tussen maatschappelijke verschijnselen als werkeloosheid en criminaliteit, indien men ziet dat de grafieken van het ene feit ongeveer parallel gaan met de grafieken van het andere feit? En kan men bijvoorbeeld uit de cijfers van de achtereenvolgende volkstellingen in Nederland niet aflezen, dat de stijgende buitenkerkelijkheid een zaak is van algemene wetmatigheid, en dus niet van individuele orde?

Ik zal de laatste zijn om zulke cijfers te ontkennen of te betwijfelen, en ik doe bepaald niet mee met hen die in iedere statistiek een misleidend resultaat zien van wat de Fransen noemen „l'art de grouper les chiffres”. Maar er zijn aan alle statistisch meetbare, dus massale verschijnselen toch een paar kanten die mij een nadere beschouwing waard lijken. De eerste opmerking is dan deze, dat niemand zichzelf tot de massa rekent. Wie ironisch is, kan dat als volgt formuleren: Tot de massa behoort nog één persoon meer, dan iedereen meent. Zo'n aforisme is uiteraard het passende antwoord aan elk die zich hoogmoedig tegenover en boven de gezamenlijke rest van het mensdom plaatst. Maar men is niet verplicht altijd ironisch te zijn. Het feit dat niemand zichzelf tot de massa rekent, zou ons ook tot het inzicht kunnen brengen, dat geheel het begrip massa een ontoelaatbare vereenvoudiging betekent van de echte menselijke problematiek. Indien het waar is, dat niemand zich principieel beschouwt als deel van de massa, dan wordt die massa dus gevormd door enkelingen die zichzelf er stuk voor stuk aan onttrokken achten. En dit houdt in, dat de massa inderdaad alleen bestaat in de ogen van degene, die zijn medemensen gadeslaat en bestudeert. Dat is natuurlijk een toelaatbaar standpunt, en in vele opzichten zelfs nuttig en noodzakelijk, maar het is bepaaldelijk niet het enige en allesoverheersende.

De enkele mens, die op enig gebied tot een beslissing is gekomen, weet met vrijwel absolute zekerheid dat hij in die beslissing niet alleen staat. Ten aanzien van tientallen belangrijke punten is het aantal mogelijkheden betrekkelijk gering. Men kan bijvoorbeeld als volwassene van laten we zeggen dertig jaar alleen maar óf gehuwd óf ongehuwd zijn, al laten zich natuurlijk binnen iedere groep weer onderverdelingen denken. Bij de verkiezingen kan men behalve blanco, maar stemmen op een beperkt aantal partijen, altijd nog een stuk of tien, maar geen honderd, geen duizend; en in Engeland eigenlijk maar drie. Het aantal opleidingen voor enig beroep is niet ontelbaar groot, en het aantal beroepen evenmin. Enzovoort. Het is dus onvermijdelijk dat bepaalde menselijke gedachten en handelingen wel moeten leiden tot resultaten, die op zichzelf beschouwd zich in een vrij gering aantal onderscheiden groepen laten samenvatten. Maar wat daaraan ontbreekt, wat daaraan noodwendig ontbreken moet, is juist die voorafgaande reeks van menselijke gedachten, inzichten, oordelen, aarzelingen en handelingen, die van persoon tot persoon verschillen, ook al is de einduitkomst, althans in sommige opzichten, gelijk. Wat daaraan ontbreekt, is juist het bij uitstek menselijke, dat wat de mens als mens karakteriseert.

Maar het feit dat niemand zichzelf tot de massa rekent, heeft nog een veel diepere grond. Deze: dat de mens zich in zijn overtuigingen en beslissingen alleen kan rechtvaardigen door zijn eigen keuze. De voorkeur van zijn buurman kan hem evengoed navolgenswaardig als afschrikwekkend voorkomen, dat hangt grotendeels van die buurman af. Indien honderdduizenden een bepaald geloof aanhangen, is dat voor mij geen argument pro noch contra: ik blijf erbuiten zolang ik dit geloof niet geloóf. Het massale van enig verschijnsel is voor de enkeling nooit een argument. Ieder mens immers kan alleen maar denken met zijn eigen geest, alleen maar oordelen met zijn eigen geweten, zoals hij alleen maar kauwen kan met zijn eigen kaken en proeven met zijn eigen tong. Niemand hoeft bang te zijn, dik te zullen worden van de gebakjes die z'n buurvrouw eet. Niemand kan erop rekenen wijs te worden door de ervaringen die een ander heeft. Niemand kan denken, voelen, oordelen, *zijn* als die ander. Iedere mens kan bewust of onbewust, gewild of ongewild, alleen maar denken, voelen, oordelen, *zijn*, van zichzelf uit, als de enkele mens die

men is. In laatste instantie is maar één persoon verantwoordelijk voor wat die ene persoon denkt en doet: hij- of zij-zelf. Er is geen enkele massa, geen enkele meerderheid groot genoeg, om de eigen persoonlijke beslissing te kunnen uitschakelen of overbodig te maken. De rechtvaardiging van ons leven, van dat wat we hebben gedaan, en ook niet gedaan, en zelfs van dat wat wij hebben verkeerd gedaan, ligt uitsluitend hierin, dat ieder-van-ons zelf de beslissing heeft genomen, zelf de keuze heeft gedaan, van binnen-uit. Met andere woorden: dat wijzelf, persoonlijk op grond van onze eigen onvervangbare overwegingen en inzichten, de rubriek hebben gekozen, waarin de statistiek ons samenvoegt met anderen, tot — massa.

G. STUIVELING.

KALENDER 1959

Van de mooie en praktische H.V.-kalender voor 1959 is thans nog slechts een beperkte voorraad. Prijs f 2,50.

Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Postrekening 304960.

STUDIEKOSTEN

Ieder mens moet de gelegenheid hebben te voldoen aan zijn verantwoordelijkheid die voor hem als mens typerend is, d.i. getrouw aan zijn waardebesef, zorg te dragen voor zijn persoonlijke ontplooiing.

De samenstellers van het *Rapport Studiekosten* namen o.m. dit als uitgangspunt bij het behandelen van het vraagstuk van de studiekosten. Prijs f 1,25. Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Postrekening 304960.